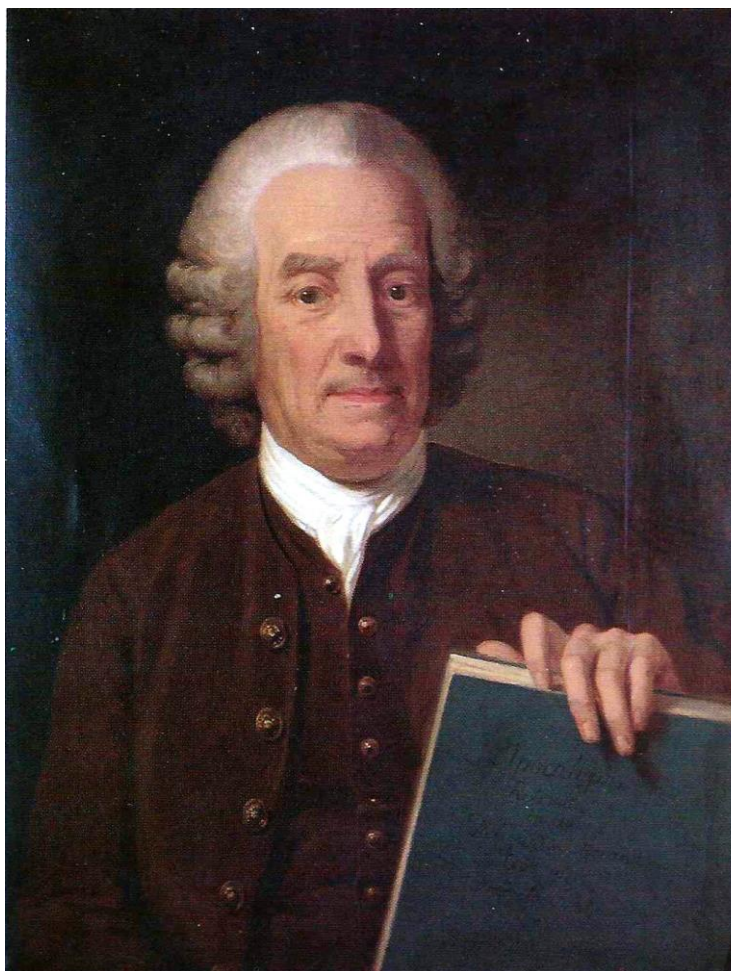

”På det att ingen må veta min valuta”

MYSTIKEN KRING SWEDENBORGS EKONOMI

*Emanuel Swedenborg målad av Pehr Krafft d.ä. 1768.
I handen håller Swedenborg sitt verk Apocalypsis Revelata.*

Ofta är vi som blindast då vi står inför det mest uppenbara. Den fråga som ännu ingen swedenborgsforskare på allvar tycks ha ställt sig är: Hur finansierade Emanuel Swedenborg sin närmast ofattbart omfattande bokutgivning? Att han hade sponsorer bland kungligheter runtom i Europa för de tidiga, naturvetenskapliga verken framgår av verkens titelsidor. Men de ännu fler och dessutom voluminösa teologiska verken, till-

komna efter Swedenborgs ”religiösa kris” 1743-45, hur finansierade han dem? Ur både katolsk och protestantisk synvinkel var de omstörtande och kätterska – ingen kunglighet eller annan mecenat kan ha varit beredd att med sitt namn och sin börs stödja deras utgivning. Varifrån kom pengarna?

Den traditionella uppfattningen är att Swedenborg var mycket förmögen, samtidigt som han för sin egen person hade mycket

små anspråk. Därmed skulle den marginal ha uppkommit som gjorde det väldiga teologiska projektet möjligt. Denna ekonomiskt naiva syn kan hänga ihop med att swedenborgsforskarna varit filosofiskt eller teologiskt inriktade och saknat både förutsättningar för och intresse av att sätta sig in i något så prosaiskt som Swedenborgs ekonomiska förhållanden.

Den här oreflekterade synen på Swedenborgs ekonomi har troligen kunnat hänga kvar, därför att den passar så bra ihop med bilden av Swedenborg som på sin ålderdom galen. I och med den "religiösa krisen" 1743-45 – av vissa forskare tolkad som en psykos – skulle Swedenborg ha dragit sig tillbaka till sin malmgård på Södermalm för att bakom planken till sin trädgård och i sitt lusthus helt kunna gå upp i sina syner och religiösa spekulationer. En och annan lika elak som lätt-sinnig forskare har till och med velat se det som en flykt in i en egen, självkonstruerad värld, sedan Swedenborg drabbats av nesliga motgångar på det naturvetenskapliga fältet, i Vetenskapsakademin.

I det följande ska vi finna, att Swedenborgs förmögenhet var mycket måttlig och att den i vart fall inte kan ha räckt till för att finansiera de många teologiska verken. Vi kommer att göra den märkliga upptäckten att Swedenborgs förmögenhet tvärtom växte parallellt med att han utgav de teologiska verken. Vi kommer att kunna konstatera att Swedenborg efter 1745 knappast levde ett tillbakadraget liv, trots att han lämnat tjänsten som assessor i Bergskollegium. Inte heller är det troligt att han drabbades av någon plötslig psykosliknande religiös kris åren 1743-45 – den omställning han företog av sitt liv påbörjade han redan 1729. Den pågick sedan ända till 1749, då han – på grund av den rådande inskränkningen av tryckfriheten –

anonymt framträdde som religiös reformator med första bandet av verket *Himmelska hemligheter*.

Påståendena om Swedenborgs galenskap var ursprungligen teologiskt, kanske rentav politiskt motiverade. Det var i prästeståndet man på 1760-talet väckte en motion att Swedenborg på grund av sina religionsgriller måtte omhändertas och prövas, om han inte borde inspärras på hospital. En sådan förföljelse hade knappast varit möjlig om inte Swedenborgs vänner bland de ledande hattpolitikerna vid denna tidpunkt tillfälligt hade förlorat makten och fann sig förföljda, även de.

Swedenborg hade i sina teologiska verk ifrågasatt centrala lutherska läror, t ex tre-enighetsläran, detta att Gud skulle vara tre skilda personer, att Jesus Kristus dött på korset för att inför Fadern ställföreträdande sona våra synder, att vi människor blir frälsta genom "tron allena", oberoende av goda gärningar. I vår tid framstår ju sådana ifrågasättanden inte som galenskap utan snarare som utslag av sunt förnuft. Ja, i Swedenborgs teologi finns faktiskt en stor portion rationalitet, vilket dock få än idag tycks ha klart för sig. Vad Swedenborg åsyftade var en inifrån kyrkan själv reformerad kristendom, en tro grundad på evangeliernas vittnesbörd, inte på Paulus, och en kyrka som återknöt till fornkyrkan och på så sätt lämnade de efterföljande, förvanskade katolska och protestantiska kyrkobilddningarna därhän.

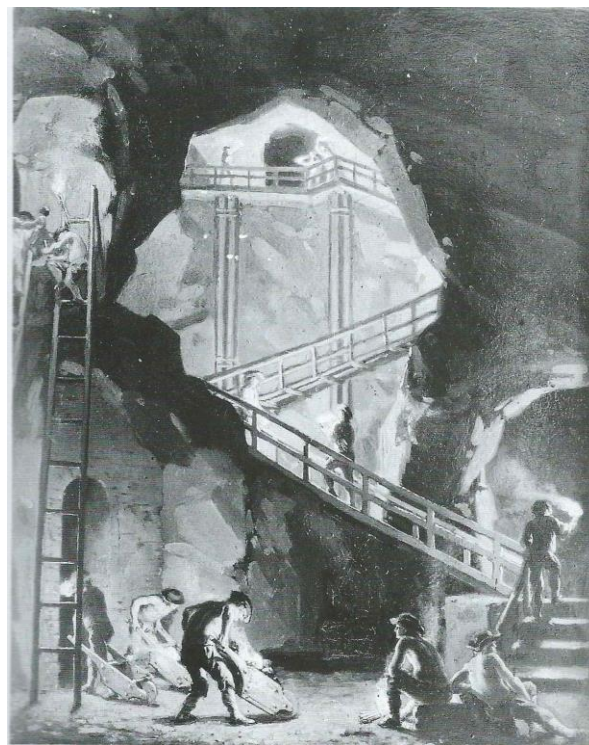
Med Swedenborgs ekonomiska förhållanden som grund går det faktiskt att frammana en bild av mannen befriad från många av de traditionella, förutfattade och missvisande men envist vidhängande meningarna om honom. Det är detta vi skall ägna oss åt här.

Det finns lustigt nog en person, en amatörforskare som noga satt sig in i Swedenborgs

ekonomiska förhållanden, ja, som rentav bedrivit källforskning i ämnet. Hans namn var Frans G Lindh (1870-1960). Han titulerades hovrättsnotarie och verkade vid kammarrätten, samtidigt som han drev egen advokatbyrå. Även om han var lekman var han en ledande kraft i den på Swedenborgs läror vilande Nya Kyrkan, han var t ex i flera decennier redaktör och flitig medarbetare i Nya Kyrkans Tidning. Författarinnan Heidi von Born, som växte upp i Swedenborgs Minneskyrka vid Tegnér-lunden i Stockholm, har faktiskt porträtterat den excentriske, sirlige Lindh i en novell kallad "Advokaten Asp".

På amatörforskarens vis förenade Lindh noggrannhet i sin forskning med fantasi i sina slutsatser. Det är tack vare Lindh vi vet var Swedenborg var född, nämligen i Jakobs församling i Stockholm. Samtidigt hävdar han – minst sagt stolligt i icke-troende ögon – att Swedenborg härstammade från Kung David och var förutsagd redan av profeten Bileam i 4 Mosebok. Lindh har också amatörforskarens benägenhet att vilja få uppgifterna att stämma lite för bra och drar gärna tvärsäkra slutsatser där en van forskare skulle nöja sig med att framställa förmodanden. På hans pluskonto måste man dock sätta ett betydande skarpsinne och hans stora vana vid att tolka verkligheten bakom siffror.

Frans G Lindh presenterade sina forskningsresultat i en artikelserie om "Swedenborgs ekonomi" i *Nya Kyrkans Tidning* åren 1927-28, alltså för nittio år sedan. Där tycks de ha blivit föga uppmärksammade, för ingen forskare har, såvitt jag kan se, refererat till de där artiklarna eller utifrån dem inspirerats till ytterligare forskning. Jag ska i det följande använda mig av de sakuppgifter hos Lindh som verkar uppenbart korrekta, men akta mig för att dra lika långtgående och säkra slutsatser.

Falu koppargruva målad av Pehr Hilleström 1788.

Swedenborgs ärvda tillgångar

Lindh utreder naturligtvis till att börja med Emanuel Swedenborgs ärvda tillgångar. De andelar som fadern, biskop Jesper Swedberg och hans syskon hade i olika bergsmanshemman i Bergslagen överflyttades redan under biskopens livstid på Emanuels yngre bror, brukspatronen Eliezer Swedberg. Denne dog tidigt och dessutom barnlös, varefter Eliezers änka gifte om sig. Därmed gick bl a släktgården Sweden ur familjen Swedbergs händer. En släkting, provinsialläkaren Johan Moræus, som var son till Jesper Swedbergs syster Barbro, lyckades dock köpa tillbaka gården. Denne Johan Moræus blev för övrigt far till den Sara Moræa som sedermera giftes bort med Carl von Linné. Salen på Swedens gård där bröllopet ägde rum kan fortfarande beses. Men vi kan konstatera att biskop Swedbergs fädernearv ingenting har med sonen Emanuels ekonomi att göra.

Jesper Swedberg var emellertid tre gånger gift, varav två mycket rikt. Första gången med Sara Behm, dotter till assessorn i Bergskollegium Albrekt Behm, som dessutom var en oerhört förmögen bruksägare. Inte mindre än 14 bruk och hammarsmedjor var i hans ägo: Axmar, Forsbacka, Långvind, Hillevik, Tolvfors i Gästrikland, Söderfors i Uppland; Bernshammar, Jönsarbo, Karmansbo, Skillån och Skinnskatteberg i Västmanland; Gesberg i Dalarna. När denne förmögne man gick bort 1679 skulle arvet delas mellan en son och fem döttrar, vilket inte skedde utan slitningar och först efter lång tid. Skiftet ägde inte rum förrän 1693. Sara Behm dog så redan 1696, då sonen Emanuel var bara åtta år gammal. Två svågrar till Jesper Swedberg var också döda, och denne måste ta på sig förmyndarskapet för ett par av deras barn.

Detta skedde ungefär samtidigt med att Swedberg på eget bevåg och för egna medel lät trycka sitt förslag till ny svensk psalmbok. Denna befanns emellertid irrlärlig och drogs in av Kronan. Teologiskt förfäktade Swedberg läror som – intressant nog – senare kan återfinnas hos sonen Emanuel. Swedberg gjorde med sin psalmbok en ekonomisk förlust på 50.000 daler kopparmynt (d.k.m.). För att täcka förlusten använde han sig av förmyndarmedlen. Detta upprörde släktingarna som hotade med process. Swedberg blev vid en förlikning tvungen att släppa ifrån sig en stor del av sitt arv efter Sara Behm.

Jesper Swedbergs andra hustru blev Sara Bergia, som dock var något mindre förmögen än första hustrun. Hon hade varit gift ett par gånger tidigare och på så sätt förvärvat sin förmögenhet. Men hon hade inga egna barn. Däremot blev hon bland de Swedbergiska barnen en mycket älskad styvmor. Vid hennes död år 1720 blev Swedberg-familjen ägare till bruken Starbo och Prästhyttan,

båda i Dalarna. Jesper Swedberg avstod då sin giftorätt till hälften av hustruns egendom till förmån för sina barn. De sex barnen i familjen samt ett i testamentet särskilt insatt barnbarn skulle därmed dela på detta arv, varvid Emanuel enligt testamentet gavs tillstånd att lösa ut sina syskon ur Starbo, som han redan för sitt uppehälle arrenderade.

Men återigen blev det strid om arvet. Emanuels svåger, bergmästaren Lars Benzeltierna överklagade testamentet i domstol. Saken gällde söners rätt på den tiden att ärva dubbelt mot döttrar – en rättighet som Benzeltierna ville utnyttja, men inte Swedberg. Resultatet blev att Emanuel Swedberg och svågern tillsammans skulle ärva Starbo och Prästhyttan, men med skyldighet att lösa ut de andra arvingarna ur bruken med penningmedel.

Det är här Swedbergs bekymmer börjar. Han hade inga kontanta medel och inga större inkomster. Som anställd av Karl XII vid slussverket uppbar han ingen lön, därefter som bergmästare i Falun endast ringa lön, därpå som extra ordinarie assessor i Bergskollegium återigen ingen lön. Det skulle dröja ytterligare tio år, ända till 1730, då han utnämndes till ordinarie assessor i Bergskollegium, innan han fick full lön, 3.600 d.k.m. om året. För att kunna lösa ut medarvingarna, syskonen, ur sin halva av Starbo och Prästhyttan måste han sätta sig i skuld och naturligtvis betala ränta och amorteringar på dessa belopp, som sammantaget bör ha belöpt sig på omkring 55.000 d.k.m. Förutom det länge oavlönade arbetet vid Bergskollegium hade alltså Swedberg flera bruk ute i landet att förvalta och för dem stora skulder att amortera.

Här tillstöter ytterligare ett bekymmer, nämligen ett tredje arv, efter Sara Behms ogifte bror, kaptenen Albrekt de Behm, som

efter sin far ärvt bruken Axmar och Långvind samt halva Hillevik. Denne Albrekt de Behm har kommit att spela en obehaglig roll i de swedenborgska sammanhangen, eftersom han blev sinnessjuk och dog för egen hand, liksom sin mor. De som vill tillskriva Swedenborg en sinnessjukdom brukar hänvisa till detta sjukdoms arv. Allt tyder dock på att Albrekt de Behm blev sinnessjuk, inte på grund av sjukdom i släkten, utan till följd av syfilis som han ådragit sig som officer i fransk tjänst under Ludvig XIV.

Axmar bruk var en av Sveriges största industri- och skogsegendomar med egen hamn och milsvida skogsegendomar. (Då bruket vid 1900-talets början såldes till Bergvik & Ala var köpesumman 20 miljoner kronor!) Fem systrar, Swedenborgs alla mostrar och deras fem kullar barn skulle nu dela på arvet. Albrekt de Behm dog redan år 1700 men hans syster Brita Behm, som skött broderns ekonomi under hans sinnessjukdom, lyckades fördröja arvsfallet ända till 1724. Då delades Axmar genom att Britta Behm löste ut sina släktingar och fick 4/5-delar av bruket medan Swedenborg löste ut sina syskon så att han fick 1/5. Nu började emellertid Brita Behm processa mot Swedenborg i syfte att manövrera ut honom från Axmar. Bergskollegium bestämde slutligen att järnblåsningen vid bruket skulle delas så, att Brita Behm disponerade masugnarna fyra veckor och Swedenborg en vecka. Brita Behm lät dock släcka ugnarna varje gång Swedenborg skulle ta vid, vilket naturligtvis orsakade honom förluster. Det slutade med att Swedenborg 1729 avstod sin femtedel i bruket mot uppskattningsvis 30.000 d.k.m. Dessa pengar försvann med all säkerhet genom att Swedenborg måste lösa sig från sina skulder till medarvingarna.

Så återstår det sista arvet, arvet efter fadern, biskopen. Denne hade gift om sig en tredje gång, med Christina Arhusia. Hon medförde ingenting till boet, sägs det, utom två kullar styvbarn från tidigare giften, barn som biskopen upptog som sina egna. Ja, hon medförde till och med egna styvbarn från en tidigare mans tidigare gifte. Christina Arhusia överlevde sin man, biskopen, som dog 1735, och hade giftorätt till hälften efter honom, vilket inte gjorde henne särskilt populär bland de Swedbergska barnen.

Jesper Swedberg efterlämnade i stort sett bara två fastigheter, ett hus i Stockholm, nuvarande Regeringsgatan 18, där Emanuel Swedenborg är född, samt ett stenhus som Swedberg lät uppföra vid Stortorget i Uppsala, där Emanuel bodde mellan 11 och 13 års ålder. När fastigheterna sålts och pengarna delats mellan änkan och syskonen Swedberg återstod för Emanuel Swedenborg endast 2.600 d.k.m. Sedan även lösöret sålts kan Swedborg efter sin far ha ärvt högst 4.400 d.k.m. Liksom senare sonen hade "kyrkofursten" Jesper Swedberg, "biskop över Skara och de svenska församlingarna i England och Amerika", under åren använt alla tillgängliga medel för sina väldiga bokprojekt, men också till att på egen bekostnad och i två omgångar återuppbygga biskopsgården Brunsbo som två gånger brunnit ned.

Hur förvaltade Swedenborg sina arv?

Efter modern Sara Behm ärvde Emanuel Swedenborg tillgångar till ett värde av 6.570 d.k.m. Dessutom skulle han lösa ut syskonen ur flera bruk och hammare för att kunna bli hälftendelägare till dessa tillsammans med svågern Lars Benzelstierna. Lösesumman var 43.100 d.k.m., en i Swedenborgs situation oerhörd summa. För att betala räntor och

amorteringar på skulder och lån tvingades han bredvid sitt arbete bedriva omfattande bruksaffärer med ständiga resor och därtill kom de utdragna processerna med Brita Behm. Fadern och syskonen rådde honom att för sin dåliga ekonomis skull gifta sig rikt.

Troligen för att ta sig ur den pressade situationen säljer Swedenborg redan 1729 allt han ärvt och löst sig till efter modern. Han säljer till presidenten och greven Fredrik Gyllenberg, den tidens stora finanskommet, gift med Elisabeth Stierncrona – vilken för övrigt Swedenborg lär ha betraktat som sin blivande maka i livet efter döden. Gyllenberg var framför allt ute efter Skinnskatteberg, som han ville förvandla till ett fideikomiss åt en av sina söner. Lars Benzelstierna säljer sin del i Skinnskatteberg samtidigt och till samma person. Swedenborg säljer för 46.000 d.k.m. och får kontant betalt. Han har alltså avyttrat allt efter modern för nästan samma belopp som han fem år tidigare förvärvat det, 43.000 d.k.m. Han har inte, som Lindh genom ett tankefel kommit fram till, gjort en hundra procentig vinst. Han har visserligen blivit skuldfri vad gäller morsarvet men har – om man lägger ihop arvet värt 6.570 med lösesumman 43.100 d.k.m. gjort en förlust på ungefär 3.000 d.k.m.

Lars Benzelstierna och Emanuel Swedenborg delade ju också efter Sara Bergia bruken Starbo och Prästhyttan. 1742 sålde de sina respektive andelar, även denna gång till Fredrik Gyllenberg, och fick vardera 36.000 d.k.m. Benzelstierna fick kontant betalt, men Swedenborg lät oförsiktigt nog 30.000 d.k.m. stå kvar mot revers, utan säkerhet i den försålda egendomen. Endast 6.000 d.k.m. lyfte han kontant. Gyllenberg belånade sedan Skinnskatteberg liksom en mängd andra fastigheter som om de vore ograverade och kunde på så sätt köpa fler egendomar i syftet

att skapa fideikomiss åt alla sina barn. Dessa svindlande affärer ledde efter Gyllenborgs död 1757 till konkurs för familjen. Detta var den tidens i särklass största konkurs, med skulder på mer än 5 miljoner d.k.m. och efterdyningar i flera decennier. Swedenborg hade före konkursen, redan vid Gyllenborgs död, lyckats återfå 10.000 d.k.m. av de 30.000. Men resten, 20.000 d.k.m. gick förlorade, ja allt tyder på att Swedenborg vid ett konkurs-sammanträde efterskänkt dem. Dock betalade änkan, Elisabeth Stierncrona ränta på beloppet till Swedenborg så länge hon levde, vilket faktiskt tyder på en nära vänskapsrelation dem emellan.

De 6.000 d.k.m. som Swedenborg fått kontant av Gyllenberg för Starbo och Prästhyttan 1742 använde han till att året efter köpa den bekanta malmgården på Södermalm, vid Hornsgatan i nuvarande kvarteret Mullvaden Första. Som bostad för en adelsman och högre ämbetsman var gården oansenlig: en mindre mangårdsbyggnad på tre rum nertill och en oinredd vind, en nästan lika stor trädgårdsmästarbostad mot gatan och 4.000 kvadratmeter trädgård, omgiven av plank.

I arton år, om man räknar från 1724 till 1742, hade Swedenborg varit bruksägare, men alltså inte lyckats särskilt bra som företagare. Arven efter modern och styvmodern hade smält samman avsevärt. 1746, vid 55 års ålder, begärde han avsked från Bergskollegium och beviljades därvid halv pension, dvs 1.800 d.k.m. om året.

Man vet från taxeringslängder från just året 1742 vilka ränteinkomster av kapital Swedenborg uppgett sig ha: 3.000 d.k.m. Normal räntesats den tiden var 5-6 %, vilket betyder att Swedenborg haft ett kapital på ungefär 55.000 d.k.m. då han pensionerade sig, varav 30.000 var placerade hos Gyllenberg. Om man lägger ihop Swedenborgs pension, 1.800

d.k.m. med ränteinkomsterna får vi fram hur mycket han från och med nu hade att leva av per år, nämligen 4.800 d.k.m. Då hade han visserligen fri bostad, ladugård och trädgård. Även om han förlorat hela sitt kapital skulle han kunnat leva gott på sin gård på bara pensionen. Det är också känt att han levde ytterst anspråkslöst, icke i något avseende ståndmässigt. Men till någon bokutgivning skulle inte inkomsterna ha räckt, och hade han tårt på kapitalet för att finansiera bokutgivningen skulle han snabbt tvingats gå från gård och grund.

Ingenting tyder dock på att Swedenborg bekymrade sig för sin ekonomi. Han skrev sina teologiska verk och bekostade liksom tidigare fadern tryckningen själv. Och han gav troligen bort fler böcker än han sålde. Hur finansierade han detta? I *Drömboken* finner vi rentav några beräkningar i utländsk valuta som visar att Swedenborg på sin utlandsresa 1744 spenderade över 9.500 d.k.m., alltså mer än två årsinkomster. Hur hade han råd med det? Från och med nu lägger sig ett hemlighetsfullt töcken över Swedenborgs ekonomi, samtidigt som det öppnas möjligheter för fantasin till vilda spekulationer.

Av de 10.000 d.k.m. som Swedenborg 1757 lyckats utverka ur det Gyllenborgska sterbhuset använde han mycket generöst 7.000 d.k.m. till att köpa en plats åt sitt åldriga trädgårdsmästarpar, makarna Berg, på Danvikens hospital. Samma år är hela utgivningen av *Himmelska Hemligheter* i åtta band fullbordad. Året efter ger han i London ut verken *Himmel och Helvete*, *Vita hästen*, *Nya Jerusalems himmelska lära*, *Jordkloten* och *Yttersta Domen*. Året därpå lånade Swedenborg ut 10.000 d.k.m. till den svenska bankfirman Jennings & Finlay, med kontor i Amsterdam. Lånet återbetalades fyra år senare, 1763, samma år som Swedenborg gav ut *Läran om*

Herren, Tron, Den Heliga skrift samt *Levernesläran* och *Den Gudomliga Kärleken* och *Visheten*. Hur finansierade då Swedenborg alla dessa verk? Tillgångarna verkar ha varit outtömliga.

Swedenborg har själv antecknat att tryckningen av ett enda band av *Himmelska Hemligheter* kostat motsvarande 10.000 d.k.m. att trycka. Hela hans kapital på 55.000 d.k.m. från 1742 borde alltså ha varit förbrukat redan när han gett ut 5-6 band. Det var alltså inte fallet. Swedenborgs deklaration från år 1765 visar att hans kapital inte bara är orört utan rentav har ökat till 60.000 d.k.m. Detta trots förlusten av 20.000 d.k.m. i den gyllenborgska konkursen samt att han gjort en omfattande ombyggnad av sin malmgård. Ja, förutom de åtta banden *Himmelska Hemligheter* bekostar Swedenborg dessutom översättningen till engelska samt tryckningen av verkets andra band. Alla inkomster av försäljningen skänker han bekymmerslöst till Britiska Bibelsällskapet.

En enkel addition säger oss att utgivningen av *Himmelska Hemligheter* under loppet av åtta år bör ha kostat Swedenborg nästan 100.000 d.k.m. Verken från 1758 kostade enligt bevarade anteckningar 17.500 d.k.m., verken från 1763 kostade ytterligare 17.500 d.k.m., verken från 1764 kostade 10.000 d.k.m., *Uppenbarelseboken avslöjad* från 1766 kostade 25.000 d.k.m., *Äktenskapliga Kärleken* 1768 vet vi kostade 7.700 d.k.m. (en egenomligt låg tryckkostnad, tycker man, för detta stora verk!), *Sanna Kristna Religionen* från 1771 kostade 17.000 d.k.m. Läger man samman alla dessa tryckkostnader under åren 1747-1772 får man ett belopp på ca 200.000 d.k.m. Swedenborgs sammanlagda årsinkomster för samma period var 130.000 d.k.m. Hur går detta ihop? Även om han levde sparsamt för egen del var han generös

mot omgivningen. Hans utlandsresor var tydligen också kostsamma. Och av åren mellan 1743 och 1772 vistades han hela tolv år utomlands. Slutsatsen måste bli att pengar har skjutits till utifrån.

Det hemlighållna kontot

Allt talar för att Swedenborg haft en mecenat. Vad finns det för indicier för det? F G Lindh anför flera, mer eller mindre trovärdiga. Av dessa skall jag koncentrera mig på ett, som verkar särskilt intressant. Swedenborg hade under utlandsresan 1747 ett konto i Riksbanken samt en person i Stockholm som skötte hans pengar, affärsmannen och bruksägaren Petter Hultman. I ett brev till Riksbanken, som dessutom finns i koncept i Swedenborgs makulerade register till 1 Mosebok, förklarar Swedenborg att brevets innehåll, som gäller hans "räkning", dvs konto i Riksbanken, inte får visas för Hultman. I brevet har Swedenborg skrivit: "på det ingen må se räkningen". I konceptet har detta ändrats flera gånger men från början stod det: "att ingen må veta min valuta", varvid "ingen" har överstrukits och ersatts med "Hultman". Ordet "valuta" har ersatts med "räkning". Det är ju egendomligt att Hultman, som skötte Swedenborgs ekonomi, inte skulle få insyn i detta konto hos Riksbanken.

I ett brevkoncept strax bredvid i samma register kräver för övrigt Swedenborg hovceremonimästaren Carl Broman på 600 d.k.m. i ränta på ett kapital på 10.000 d.k.m. Swedenborg hade alltså 1747 dels ett hemligt konto och dessutom råd att i hemlighet låna ut ett stort kapital. Det är från detta hemliga konto i Riksbanken som Swedenborg sedan betalar tryckningen av första och andra bandet av Himmelska Hemligheter 1749. Mellan 1747 och 1751 passerade 32.000 d.k.m. på detta

konto. Den första insättningen, dessutom av okänt ursprung, var på 5.049 d.k.m. Senare kom en insättning från bankfirman Jennings & Finlay på 11.800 d.k.m. Senare satte Gyllenborg in den årliga räntan på sitt lån på detta konto. Av alla insättningar på kontot är Gyllenborgs ränta det enda belopp vars ursprung anges. Även mycket stora insättningar rubriceras bara som "Diverse".

Kanske för att Riksbanken inte betalade ränta men kanske också för att ytterligare mörklägga sin ekonomi avslutade snart Swedenborg sitt konto i Riksbanken och övergick helt till bankfirman Jennings & Finlay, som dessutom – mycket praktiskt för Swedenborg – hade kontor både i Amsterdam och London, där han ju tryckte sina böcker.

Hos Jennings & Finlay hade Swedenborg redan tidigare pengar placerade. Där sätter Swedenborg under loppet av åtta månader 1746 in 30.000 d.k.m., alltså mer än sex årsinkomster, ungefär samtidigt som alltså sammanlagt 30.000 d.k.m. strömmat in på Riksbankskontot. Även om det kan ha varit samma pengar som strömmat från det ena kontot till det andra, så handlar det om mycket pengar. Varifrån kom de?

F G Lindh tar fasta på Swedenborgs ursprungliga formulering i brevkonceptet: "att ingen må veta min valuta" och särskilt då på ordet "valuta". Nu kan man ju diskutera vad ordet "valuta" den tiden betydde, men Lindh tror att det förslutna brevet berör belopp angivna i någon utländsk valuta. Och att den som råkade få veta i vilken utländsk valuta skulle kunna dra bestämda och för Swedenborg obehagliga slutsatser därav. Lindh misstänker att Swedenborg tog emot franska pengar. Den första insättningen på kontot, 5.049 d.k.m. svarade nämligen efter rådande valuta exakt mot 2.500 franska livres. Och av vilken anledning skulle någon från Frankrike

vilja stödja Swedenborg ekonomiskt? Att någon över huvud taget skulle vilja stödja utgivningen av Swedenborgs teologiska verk är som sagt knappast troligt. Ur både katolsk och protestantisk synvinkel var ju verken kätterska. Det fanns antagligen något annat skäl för ekonomiskt stöd till Swedenborg.

I det här sammanhanget bör bankirfirman Jennings & Finlay, från vilken pengarna på Riksbankskontot överfördes, skärskådas lite närmare. Familjen Jennings var förmögen i sig men dessutom i sin tur ingift i den ännu förmögnare franska familjen Bedoir, där för övrigt modern var född Carré. Det var av familjen Carré Emanuel Swedenborg köpte sin malmgård på Söder. Helt naturligt var, att de två bröderna Jennings och därefter deras söner var djupt engagerade i det franskvänliga hattpartiet. Vilket också Swedenborg var – liksom familjen Gyllenberg – liksom Swedenborgs sväger Erik Benzelius – liksom svågern Lars Benzelstierna – liksom nära vännen, riksrådet Anders von Höpken. Fredrik Gyllenberg ansågs vara hattpartiets upphovsman och ledande ideolog, medan brodern Carl Gyllenberg var dess officiella ledare. Till och med Fredrik Gyllenborgs hustru Elisabet Stierncrona var engagerad – hon skrev hattarnas inlagor och pamfletter. Vi anar alltså kring Swedenborg en vänkrets, sammansvetsad genom både vänskap och släktskap, gemensamma affärer och – framför allt – en gemensam politisk ståndpunkt.

Även sedan Swedenborg "pensionerat sig" från Bergskollegium 1746 och "dragit sig tillbaka" till malmgården på Söder förblev han politiskt mycket aktiv. Detta kan ju förefalla märkligt – i synnerhet om han velat ägna sig helhjärtat åt det teologiska författarskapet, och i synnerhet om han varit eller ansetts vara galen. Såsom huvudman för sin ätt företrädde Swedenborg sin familj vid

adelsståndets sammanträden i Riddarhuset. Även om han befann sig utomlands reste han hem varje gång riksdagen samlades, i regel vart tredje år. Han skrev flera viktiga memorial, bl a i ekonomiska frågor, han deltog i debatter. Men han var dessutom medlem av det mäktiga Sekreta utskottet, som svarade för utrikespolitiken och åtminstone periodvis innehade den reella regeringsmakten i Sverige. Hattarna var franskvänliga men ryss- och englandsfientliga, mössorna tvärtom. Swedenborg tog visserligen avstånd från det av hattarna framtvungade revanschkriget mot Ryssland, men uppträdde ändå till hattpolitikens försvar när mössorna efter svenskarernas nederlag 1763 ville avsätta riksråden Gyllenberg och von Höpken. Vid det laget var han redan i sjuttiofemsåldern – men alltså fortfarande politiskt aktiv. Eftersom Swedenborg led av en lätt stamning föredrog han att skriva framför att tala. I ett memorial till rikets ständer 1760-62, återfunnet i Axel von Fersens efterlämnade papper, skriver han:

Tvenne huvudmål finnas, som Riksens högl. ständer böra vara av hjärtat sorgfälliga om och så ömma som en människa är om sitt eget liv och sin välfärd. Det första är att bibehålla vår ädla regering och dymedelst vår oskattbara frihet, det andra är att bibehålla våra förbindelser med utrikes makter och i synnerhet den med Frankrike...

Vad det andra huvudmålet angår, som är förbindelser med utrikes makter, och i synnerhet den med Frankrike, så är bekant att alltsedan vår goda regering tagit sin begynnelse, Riksens högl. ständer och i synnerhet sekreta utskotten och följaktligen riksens råd hava ansett alliancebandet med Frankrike för det närmaste överensstämmande med detta rikets intresse och dess försvar, ifall de angränsande riken skulle tillskynda oss någon oro, och det förnämligast av den orsak att det riket är längst beläget från Sverige och således intet har

att dela med oss i land eller provins och dymedelst är utan avund och ser sin förmån och nytta uti Sveriges uppkomst och förkovring.

Det var ett kraftfullt försvar för en franskvänlig politik, med argument som vittnar mer om förnuft och realism än galenskap.

Man vet att svenska hattpolitiker tog emot understöd från Frankrike, som vid denna tid styrdes av Ludvig XV, för att föra en franskvänlig politik. Den franske ministern i Stockholm var periodvis hattpartiets egentlige ledare. Man vet att inte mindre än ett åttiotal personer inom hattpartiet tog emot sådant franskt understöd – men man vet inte vilka. Alla dokument har blivit nogsamt förstörda. Dock tycks Fredrik Gyllenborg ha varit den som fördelade subventionerna, och det tycks ha varit genom just bankirfirman Jennings & Finlay subventionerna utbetalades. Det är högst troligt att Swedenborg var bland dessa åttio, eftersom han var en så aktiv hattpolitiker. De 5.049 d.k.m. svarade som sagt exakt mot 2.500 livres, vilket var just den summa som de franska subventionerna brukade belöpa sig på. De belopp som senare sattes in på Swedenborgs konton i Riksbanken och hos Jennings & Finlay är påfallande ofta jämt delbara med detta grundbelopp i franska livres enligt gällande kurs. Det finns alltså fakta som talar för att Lindhs – vid första påseende – fantastiska förmodanden kan vara riktiga.

Understödet Swedenborg mottog gällde i så fall inte hans bokutgivning utan hans politiska insats. Det säger sig självt att Swedenborg måste omge detta understöd med den största sekretess, även om sådana stöd var vanliga och vedertagna styrmedel för främmande makter över svensk politik under den s k frihetstiden.

Emanuel Swedenborgs nära vän, riksrådet och hattpartisten Anders von Höpken målad av Fredrik Brander 1759.

Om man antar att Swedenborg mellan åren 1746 och 1772 mottog 2.500 livres, dvs 5.000 d.k.m. årligen i understöd blir detta sammanlagt för perioden 130.000 d.k.m. Detta kan vara förklaringen till att Swedenborg hade råd att ge ut sina teologiska verk, som vi tidigare beräknade bör ha kostat honom sammanlagt 200.000 d.k.m. – samtidigt som han hade råd att resa, vara generös mot sin omgivning och samtidigt som hans eget kapital växte. Endast en ringa del av hans egen årsinkomst behövde gå till bokutgivning.

På hemligt uppdrag i Paris?

F G Lindh går emellertid ett steg längre i sina spekulationer, men inte heller här saknas det grund för hans påståenden. Han vill hävda en personlig relation mellan Swedenborg och den franske kungen, Ludvig XV. Det är riktigt att Swedenborg på många av sina resor

även besökte Paris och ibland bodde där månadsvis. Ludvig XV nämns påfallande ofta i hans verk och då i oväntat positiva ordalag.

Lindh tror t ex att den hemlighetsfulla och abrupta resa Swedenborg företog 1769 från Amsterdam till Paris gällde att försöka hindra Ludvig XV från att presentera sin unga älskarinna Madame du Barry vid hovet och låta henne flytta in i Versailles. Problemet var inte så mycket av moralisk art – en kung fick ju inte gifta sig av böjelse och kunde följaktligen mycket väl tillåtas hålla sig med älskarinna – nej, problemet var politiskt. Madame du Barry var nämligen fientligt inställd till hertigen av Choiseul, den inom regeringen som svarade för just det franska stödet till hattpartiet hemma i Sverige.

Hattarna hade förlorat makten vid riksdagen 1765. Och mössorna hade utnyttjat maktövertagandet på det mest hänsynslösa sätt: till dödsdomar, fängelsestraff, böter, skadestånd och avsättningar. Prästeståndets försök att förpassa Swedenborg till hospital kan kanske sättas in i det sammanhanget. Mot Swedenborgs lärjungar, lektorerna Beyer och Rosén i Göteborg pågick en kättarprocess. Swedenborg var själv trängd, hans senaste bok – *Äktenskapliga kärleken* – hade beslagtogs. I ett brev till Beyer skriver så Swedenborg: "Jag reser nu till Paris, och det uti ett uppsåt som inte får upptäckas." Efter det hemlighetsfulla Parisbesöket, vars syfte vi alltså inte känner till, skriver Swedenborg på nytt till Beyer: "Mig är berättat, att uti Göteborg skall vara tryckt ett brev, varuti säges, att mig varit anbefallt i Paris att resa därifrån, vilket är pur osanning."

Man har tydligen i hemlandet ganska allmänt spekulerat i om Swedenborg misslyckats i sitt syfte med resan och rentav blivit utvisad. Madame du Barry blev kvar vid ho-

vet; å andra sidan avskedades inte hertigen av Choiseul. Nu återtog visserligen hattarna makten vid riksdagen 1769 och fick ytterligare vind i seglen genom att Sveriges kronprins, sedermera Gustav III, tog ledningen i partiet och däri verkade för både en franskvänlig politik och en stärkning av kungamakten.

Det finns faktiskt ett dokument som antyder att Swedenborg har träffat och i någon form umgåtts med den franske kungen. Swedenborg engagerade sig starkt i försvaret av lärjungarna i Göteborg. I en inläga riktad direkt till den svenske kungen skriver han: "Jag har mer än en gång förklarat detta för Eders Majestät uti hela kungliga familjens närvaro. Detsamma har jag förklarat uti England, Holland, Tyskland, Danmark, Spanien och Paris för konungar, prinsar och åtskilliga enskilda personer..." Saken gällde Swedenborgs egen auktoritet: att han av Herren själv blivit befalld att skriva sina teologiska verk och även av Honom blivit försatt i de tillstånd som varit en förutsättning för detta. Tydligen hade han haft tillfälle att hävda detta även i Paris och det *kan* ha varit inför franska kungligheter.

Vagn vid Brunnsbo biskopsgård i Skara. Kanske var det i en sådan Emanuel Swedenborg gjorde den hemlighetsfulla resan till Paris.

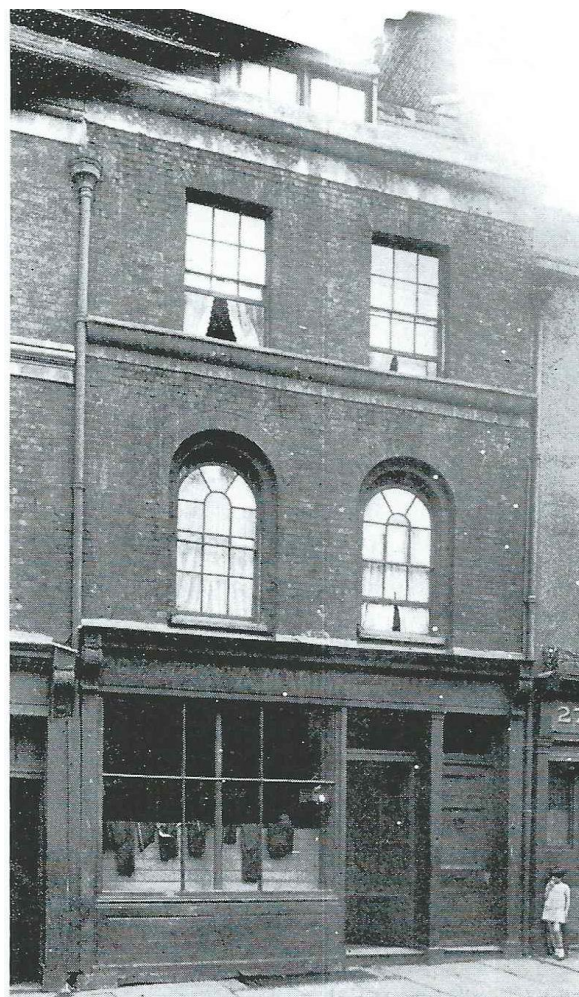
Hur det egentligen låg till med den hemlighetsfulla Paris-resan vet vi inte. Att den ägt rum vet vi, likaså att den var viktig och hade ett syfte av allmänt intresse. Men vi vet inte syftet. Allt tyder ändå på att Swedenborg varit utsänd, haft ett uppdrag. Även om mötet inte gällt franske kungen och hans älskarinna, kan det ha gällt subventionerna till hattpartiet – naturligtvis en viktig sak i ett för hattpartiet ytterst kritiskt skede.

Swedenborgs politiska engagemang efter "pensioneringen" från Bergskollegium är utifrån den traditionella swedenborgssynen oförklarligt. Om Swedenborg anförtrotts ett hemligt uppdrag av vikt kan han knappast av omgivningen ha betraktats som galen. Tvärtom bör man ha ansett hans förutsättningar till framgång som mycket goda, och detta hans nu höga ålder – 81 år – till trots. Tillhörde han dessutom de hattpolitiker som mottog subventioner från Frankrike har han tydligen ansetts som betydelsefull inom politiken.

Naturligtvis får man nu inte dra slutsatsen att Swedenborgs politiska engagemang bara var ekonomiskt motiverat. Kanske såg han däri en möjlighet att någon gång i framtiden åstadkomma den reform av statskyrkan och dess lära som han eftersträvade. Vännen och lärjungen Anders von Höpkens flitiga och regelbundna besök hos "den gamle" i trädgården vid Hornsgatan har då inte varit av oskyldig natur, de kan ha gällt både politiska och kyrkopolitiska angelägenheter. Senare, efter Swedenborgs död, skulle von Höpken rekommendera Gustav III att åtminstone göra Swedenborgs läror till statsreligion i eventuella framtida svenska kolonier.

Swedenborgs omställning av sin ekonomi efter de misslyckade åren som bruksägare vittnar om noggrann framtidsplanering under ett par decenniers tid. Han tycks mycket

balanserat och målmedvetet ha skapat sig just de förutsättningar han behövde för att kunna skriva och ge ut sina teologiska verk. Det är framför allt på *Drömboken* man stöttat sig, då man hävdar att Swedenborg 1743-45 drabbats av en psykos. Men vilket drömmaterial inbjuder inte till sådana tolkningar? Vem vill långt efter sin död få sina drömmar publicerade, så som skedde i Swedenborgs fall? Sjukdomsstämpeln har dock kommit väl till pass för kritikernas kanske egentliga ärende: att skymma sikten för Swedenborgs kyrkoreformatoriska program.

Perukmakaren Richard Shearsmiths hus No. 26 Great Bath Street där Swedenborg drabbades av en stroke strax före jul 1771 och där han sedan dog den 29 mars 1772.